

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. ΕΠΕ.Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (*)

ΤΡΙΤΗ ΕΠΟΧΗ

Ἐπί τριάντα χρόνια ἡ Ἐπανάσταση ἐξακολούθησε νὰ ἐπισύρῃ τὸ γενικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν λόγιων μέσα στὴν Ἑλλάδα κι' ἔξω ἀπ' αὐτή, καὶ νὰ εἶναι ὁ κυριότερος συντελεστὴς τῶν νεοελληνικῶν ιστορικῶν σπουδῶν. Ἀλλὰ τέλος ἡ ἐπίδρασή της δὲ μπορούσε παρὰ νὰ ἐξασθενήσῃ. Μετὰ τὸ πέρασμα τῶν τριάντα αὐτῶν χρόνων, ἡ ἐξασθένησή της γινόταν αἰσθητή. Οἱ νεοελληνικὲς ιστορικὲς σπουδὲς ἔχαναν τὸ ἀρχικὸ κίνητρό τους. Ἡ ἐποχὴ, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, εἶναι κρίσιμη γι' αὐτές. Ἡ ὑπαρξὴ τους, τὸ μέλλον, ἡ ἀνάπτυξή τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἂν θὰ δημιουργηθοῦν νέοι εὐνοϊκοὶ ὄροι.

Στὴ Δύση τὸν καιρὸ αὐτὸ ἐπιτελοῦν μεγάλη πρόοδος οἱ βυζαντινὲς σπουδὲς. Οἱ νεοελληνικὲς δὲν κατόρθωσαν νὰ κινήσουν τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον. Γιὰ τοῦτο δείχνουν στασιμότητα καὶ τείνουν νὰ ἐκλείψουν. Στις διάφορες εὐρωπαϊκὲς χώρες ἐπαψε νὰ σημειώνεται σοβαρὴ κίνηση. Στὴ Γαλλία ἐργάζεται ὁ *E. Legrand*, ποὺ ἐκδίδει νεοελληνικὰ κείμενα καὶ ἐτοιμάζει τὴν ογκώδη ἑλληνικὴ βιβλιογραφία του. Στὴ Γερμανία ἐμφανίστηκαν τὰ τελευταῖα δείγματα ιστορίας τῆς Ἐπανάστασης, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀξιολογώτερο ἦταν τοῦ *Prokesch-Osten*. Βιέννη 1867 - 1868, τόμοι 6 (οἱ 2 πρῶτοι κείμενο, οἱ ἄλλοι 4 ἔγγραφα). Ὁ *H. Thiersch* ἔγραψε «*Griechenlands Schicksale vom Anfang des Befreiungs-Krieges bis auf die gegenwärtige Krisis*» 1863, σύντομο φυλλάδιο. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν καταπιάστηκε ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα μὲ τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία, ἡ τύχη της ἦταν προδιagramμένη. Σταμάτησαν καὶ οἱ ἱστορίαι τῆς Ἐπανάστασης. Καὶ μερικὲς ἀκόμη ἀπόπειρες γιὰ γενικότερη σύνθεσι, ποὺ θὰ δοῦμε πάρα κάτω, δὲ σημείωσαν καμιά οὐσιαστικὴ πρόοδος σχετικὰ μὲ τὶς ἀρχαιότερες, καὶ στὸ τέλος σταμάτησαν κι' αὐτές.

Στὴν Ἑλλάδα παρουσιάστηκαν ἐνδιαφέ-

ροντα κυρίως ἔθνικα καὶ λιγότερο γνωστικά. Τὰ πρῶτα ἴχνη τους τὰ συναντοῦμε στὴν προηγούμενη κιόλα τριακονταετία, καὶ μάλιστα στὸ ἔργο τοῦ Ζαμπέλιου. Τὰ ἔθνικα αὐτὰ ἐνδιαφέροντα ἀγκάλιαζαν καὶ τὴ βυζαντινὴ καὶ τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Ἀλλ' ἀμέσως ἡ ἀπολογητικὴ ὑπὲρ τοῦ Βυζάντιου παρέσυρε πρὸς αὐτὸ κυρίως τὴ γενικὴ προσοχή. Οἱ σπουδαιότεροι λόγιοι ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδες προσπάθησαν στὴν ἀρχὴ ν' ἀποκαταστήσουν τὴ φήμη τοῦ κ' ὅστερα νὰ μελετήσουν ὅλες τὶς πλευρὰς τοῦ κ' ὅλες τὶς πτυχές του. Ὡς σήμερα ἡ βυζαντινολογία ἀποτελεῖ τὸ μέγιστο ποσοτικὰ καὶ τὸ ἀριστο ποιοτικὰ μέρος τῆς νεοελληνικῆς ιστορικῆς παραγωγῆς. Παρόρμησις πρὸς τὴ νεώτερη ἱστορία ἀσφαλῶς δὲν ἔλειψε. Τὸ 1861 ἰδρύθηκε ὁ «Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» καὶ ἀμέσως ἀνέπτυξε σημαντικὴ δράσι. Διάφοροι ὁμογενεῖς προκήρυξαν δι' αὐτοῦ βραβεῖα γιὰ τὴ συγγραφή ἱστορικῶν ἐργασιῶν. Τὸ 1863 προκηρύχθηκε τὸ βραβεῖο τοῦ Χρηστάκη Ζωγράφου γιὰ τὴ συγγραφή ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς μελέτης γιὰ τὴν Ἡπειρο, τοῦ Εὐγένιου Ξηροποταμνοῦ γιὰ τὴ Θεσσαλία καὶ τοῦ Γ. Συμβουλίδου γιὰ τὸν Πόντο κ. ἄ. Τὸ 1865 τὸ πανεπιστήμιον προκήρυξε διαγωνισμὸν γιὰ τὴ συγγραφή μελέτης γιὰ τὴν παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε ἡ ἀπαιτούμενη καθοδήγησις. Ἡ μοναδικὴ τότε ἔδρα γιὰ τὴν ὅλη ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους στὸ Πανεπιστήμιον, ποὺ τὴν κατεῖχε ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἀπασχολημένη μ' ἔργο τόσο εὐρὸ καὶ μακρόπνοο καὶ πρὸ πάντων μὲ τὴν ἀποκατάστασι τοῦ Βυζάντιου, δὲ συνετέλεσε στὴ μὀρφωσι νεοελληνιστῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς διαγωνισμοὺς ἔμεναν χωρὶς ἀπήχησι, ἢ τὰ ἔργα δὲν συγκέντρωναν οὔτε στοιχειώδη προσόντα. Ἀπὸ τότε παρουσιάστηκε τὸ φαινόμενον, τὸ ἔργο τῆς καλλιέργειας τῆς νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας ν' ἀναλάβουν ἐρασιτέχνες αὐτοδίδακτοι. Πολλοὶ δὲ μὲς ἀπ'

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον.

αυτούς αναδειχθηκαν σε σοβαρούς εργάτες και πρόσφεραν πάρα πολλά. Οι σπουδαιότεροι είναι:

Ο γιατρός *Αν. Γούδας* έγραψε τις βιογραφίες πολλών από τους πολιτικούς, πνευματικούς και στρατιωτικούς ηγέτες της Επανάστασης, χρησιμοποιώντας διάφορες πηγές, και τις εξέδωσε με τόν τίτλο «Βίοι Παράλληλοι», Αθήνα 1869-1876, τόμοι 3.

Ο *Μ. Παράνικας* έγραψε «Σχεδιασμα περι της εν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ Ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 10ῆς ἑκατονταετηρίδος», Κωνσταντινούπολη 1867. Ο ίδιος έγραψε και άλλες αὐτοτελείς και μικρότερες εργασίες.

Πολύ σημαντικότερο είναι στο σύνολό του τὸ ἔργο τοῦ Σάμιου λόγιου *Ἐπ. Σταματιάδης*, πὸν διατέλεσε δημοσιογράφος και διευθυντῆς τῶν ἡγεμονικῶν γραφείων τῆς Σάμου. Ἀπὸ τὸ ἐξαιρετικὰ ὀγκῶδες και πολὺπλευρο ἔργο του στὴν ἱστορία τῆς τουρκοκρατίας ἀναφέρονται: «Οἱ μεγάλοι Διερμηνεῖς», Αθήνα 1865, και τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὰ «Σαμιακά» του, Σάμος 1881-1891, τόμ. 5. Ο δεύτερος τόμος εἶναι ἱστορία τῆς τουρκοκρατίας και τῆς Ἐπανάστασης. Γιά τὴν τουρκοκρατία (σελ. 3-94) χρησιμοποίησε πολὺ καλὲς πηγές και ἄσκησε καλὴ κριτικὴ. Γιά τὴν ἑπανάσταση (σελ. 95-619) μεταχειρίστηκε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν σαμιακῶν ἐγγράφων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα και παρέθεσε. Στὸν τρίτο τόμο (σελ. 542) ἐξέθεσε τὴν ἱστορία τῆς σαμιακῆς ἡγεμονίας ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, πὸν σὰ διευθυντῆς τῶν ἡγεμονικῶν γραφείων εἶχε στὰ χέρια του. Ο τέταρτος τόμος (σελ. 651) διαπραγματεύεται τὴ χωρογραφία, τὴ διοίκηση, τὴν ἐκκλησία, τὴς πλουτοπαραγωγικὲς πηγές, τὴν ἐκπαιδευτικὴ κατάσταση κτλ. τοῦ νησιοῦ. Καὶ ὁ πέμπτος (σελ. 792) περιλαμβάνει ὕλικὸ λαογραφικὸ, ἐνθυμήσεις και τουρκικὰ ἔγγραφα. Ο Σταματιάδης ξεπέρασε πολὺ τοὺς ἄλλους τοπικοὺς ἱστοριογράφους ὡς πρὸς τὴν ἀφθονία τοῦ ὕλικου. Ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῆ. Καὶ σήμερα τὸ ἔργο του εἶναι πολὺ χρῆσιμο σὰ συλλογὴ ὕλικου μᾶλλον, λιγότερο σὰ βοήθημα.

Ἀκόμη ἀνώτερο εἶναι τὸ ἔργο τοῦ *Κ. Σάθα*, πὸν σπούδασε ἰατρικὴ, ἀλλὰ προσῆλθε ἐρασιτέχνης στὴς ἱστορικὲς σπουδές και ἀφιέρωσε σ' αὐτὲς ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Παρουσιάστηκε γιά πρώτη φορά πολὺ νέος, τὸ 1865, με τὴς ἐργασίες του «Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξιδίου» και «Ἡ κατὰ τὸν 17ῆ αἰῶνα ἐπανάστασις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς», πὸν ἔκαμαν πολὺ καλὴ ἐντύπωση. Παρακινημένος ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκείνη ἐπιτυχία, ἀλλὰ και ἀπὸ τὸ ἱστοριοδιφικὸ του ἔνστικτο, ὁ Σάθας ἄρχισε νὰ ψάχνη συστηματικὰ γιά πηγές και ἔκαμε γιά τὸ λόγο τοῦτο περιουδεῖες στὴν Ἑλλάδα. Τὰ σπουδαιότατα

κείμενα, πὸν ἀνακάλυψε, τὰ δημοσίεψε: «Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα» Αθήνα 1867, τόμοι 2, και «Τὸ ἐν Ζακύνθῳ ἀρχοντολόγιον» Αθήνα 1867. Ἀπὸ τότε δὲν ἐγκατέλειψε τὴς ἐρευνές του κ' ἐγινε ὁ καλύτερος γνώστης τῆς ἱστορίας τῆς τουρκοκρατίας. Ἔλαβε μέρος στὸ διαγωνισμὸ τοῦ Πανεπιστήμιου γιά τὴν Παιδεία μ' ἐργασία πλουσιότατη σ' ὕλικὸ και βραβεύτηκε τὸ 1867. Ἐνα μέρος τῆς ἐργασίας αὐτῆς, τὴς βιογραφίες τῶν λογίων, ἐξέδωσε με τὸν τίτλο «Νεοελληνικὴ Φιλολογία» Αθήνα 1868. Τὸν ἄλλο χρόνο παρουσιάστηκε ἡ «Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς», γιά τὴν ὁποία θὰ γίνῃ χωριστὸς λόγος πάρα κάτω. Πολὺ σύντομα ἐπακολούθησαν «Ἱστορικὰ διατριβαί», «Βιογραφικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β'» κ.ἄ. Ὑστερα ὁ Σάθας ἀνέλαβε με δαπάνη τοῦ Σίνα τὴ συστηματικὴ ἐρευνα τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας κ.ἄ. εὐρωπαϊκῶν πόλεων. Δούλεψε με ἐξαιρετικὴ ἐνταση και τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πλούσια. Στὸ «Κρητικὸ θέατρο» Αθήνα 1879, τόμοι 2, παρουσίασε τὰ θεατρικὰ ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Στὴ «Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη» Παρίσι, Αθήνα, Βενετία 1872-1894, τόμοι 7, δημοσίεψε σπουδαιότατα κείμενα, μοναδικῆς ἀξίας πηγές τῆς βυζαντινῆς και νεοελληνικῆς ἱστορίας. Στὰ «Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας» Παρίσι 1880-1884, τόμοι 8, σχῆμα 4^ο, περιέλαβε βενετικὰ κείμενα τῶν 11^ο-15^ο αἰώνων. Πολὺ ἀπὸ τὸ ὕλικὸ πὸν συγκέντρωσε, ἔμεινε ἀνέκδοτο. Ο Σάθας ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πὸν ἀσχολήθηκε συστηματικὰ και σχεδὸν ἀποκλειστικὰ με τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ ἱστορία, ὁ πρῶτος εἰδικός. Τὸ ὕλικὸ πὸν πρόσφερε εἶναι ἀφθονώτατο και θεμελιακό. Τοῦ ἔλειπε ὁμως ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, πὸν δὲν κατόρθωσε ν' ἀποκτήσῃ με τὴν ἄσκηση, και ἡ συνθετικὴτητα. Γιά τοῦτο και οἱ ἐργασίες του παρουσιάζουν ὕλικὸ ἀμάλακτο.

Πολυσχιδῆς και πλούσια, ἀλλ' ὄχι αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ, εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ *Ζώτου Μολοσσῶ*. Ἀναφέρουμε λίγα ἀπὸ τὰ αὐτοτελεῖ ἔργα του: «Ἡπειρωτικὰ μελέται» 1882, πολλὰ ὀδοιπορικὰ, «Ἀκολουθία Ἁγίων κ.ἄ.» Ἄφησε και πολλὰ ἀνέκδοτα, και ἀνάμεσά τους τὴν «Ἱστορία τῆς Ἡπείρου» ἀπὸ τὸν Πύρρο ὡς τοὺς νέους χρόνους.

Κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα ἐξακολούθησε στὴν Ἐπτανήσο ἡ καλλιέργεια τῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν με ἀντικείμενο κυρίως τὰ Ἴονια Νησιά. Οἱ σπουδαιότεροι ἐργάτες τῆς ἐπτανησιακῆς ἱστορικῆς σχολῆς εἶναι ὁ *Μαυρογιάννης*, πὸν ἔγραψε «Ἱστορία τῶν Ἴονίων νήσων...» (1797-1851), Αθήνα 1889-91, τόμ. 2, ὁ *Σπ. Δε Βιάζης* και ὁ *Φρ. Ἀλβάνας*, πὸν ἐξέδωσαν διάφορες μονογραφίες.

Ὑλικὸ σχετικὸ με τὴ νέα ἑλληνικὴ ἱστορία ἐπεξεργάστηκαν και ἐξέδωσαν μονογραφίες και ἐπιστήμονες ἄλλων κλάδων. Ο καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου *Γ. Ἄγγε*

Ε.Υ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

λόπουλος, «Περὶ τοπικῆς Διοικήσεως ἐν Ἑλλάδι», Ἀθήνα 1879, καὶ ὁ Ν. Μοσχολάκης, «Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον Δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας», Ἀθήνα, 1882. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἐργασίες προήγαγαν σημαντικὰ τὰ θέματα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κοινοτικούς θεσμούς καὶ τὴν τουρκικὴ διοίκηση. Ὁ Δ. Χασιώτης, ἔγραψε «Διατριβαὶ καὶ Ὑπόμνημα περὶ Ἠπείρου», 1887. Μικρότερες μονογραφίες ἐξέδωσαν οἱ Κ. Παπαμιχαλόπουλος, Σπ. Π. Ἀραβαντινός, Μουραριώτης κ. ἄ. Ἡ τοπικὴ μονογραφία ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὶς ἐργασίες τοῦ Ἀλεξοῦδη, «Σύντομος περιγραφή τῆς Ἰερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων», Κέρκυρα 1868, τοῦ Ι. Λαμπριῶδη «Ζαγοριανά» 1870, τοῦ Χαβελᾶ, «Ἱστορία τῶν Αἰτωλῶν», 1883, τόμοι 2 (Ἡ τουρκοκρατία Β' σελ. 23-50 εἶναι μίᾳ σειρᾷ ἀπὸ βιογραφίες, ἡ Ἐπανάσταση ἐκτείνεται τόμ. Β' σελ. 51-150), τοῦ Π. Παπαζαφειροπούλου, «Μεθυδριάς», 1883, κ. ἄ. μικρότερα ἢ ἀσημότερα. Σημαντικὴ συμβολὴ ἦταν καὶ ἡ ἐκδοσὴ ἐνός μέρους ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κομνηνοῦ Ὑψηλάντη, «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν», πού ἔκαμε ὁ Ἀφθονίδης τὸ 1870.

Πρὸς τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα συμπίπτει ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δράσης τοῦ Σπ. Λάμπρου, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀκμὴ θὰ ἐπακολουθήσῃ. Ὁ Λάμπρος σπούδασε στὴν Ἀθήνα, στὸ Βερολίνο καὶ στὴ Λιψία 1861-1873 κοντὰ σ' ἀριστοὺς καθηγητὲς, ἀπὸ τοὺς ὁποῦ μὴθήκε στὴν ἱστορικὴ μέθοδο, πού πρῶτος αὐτὸς ἐπρόκειτο νὰ μεταφυτεύσῃ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὶς σπουδὲς του παρέμεινε ἀκόμη ἐπὶ καιρὸ σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς πόλεις καὶ κατόπιν ἔκαμε ἐπανεπιλημμένα ταξίδια. Τότε ἐπισκέφτηκε τεράστιο ἀριθμὸ βιβλιοθηκῶν καὶ ἀρχείων καὶ ἀντέγραψε ἀφθονώτατο ὕλικό. Ἔργασίες ἀρχισε νὰ δημοσιεύῃ ἀπὸ τότε πού ἦταν μαθητὴς. Πολλὲς ἀναφέρονταν σὲ νεοελληνικὰ θέματα. Τὸ 1871 ἐξέδωσε «Παναγιώτου Δοξαῖα περὶ ζωγραφίας» μὲ πρόλογο. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους τόμους τοῦ «Δελτίου τῆς ἱστορικῆς καὶ ἔθνομολογικῆς Ἐταιρείας» ἀρχισε νὰ δημοσιεύῃ σπουδαιότατα κείμενα. Πολυἀριθμὲς εἶναι οἱ ἄλλες ἐργασίες, πού παράλληλα δημοσίευσε σὲ περιοδικὰ κ' ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς. Ἀφοῦ ἰδιετέλεσε ὕφηγητῆς, τὸ 1887 ἔγινε ἑκτακτός καὶ τὸ 1890 τακτικὸς καθηγητῆς τῆς γενικῆς ἱστορίας. Τὸν ἴδιον ἐπίσης καιρὸ ἀρχίζει καὶ ἡ δράση τοῦ Ν. Πολίτη, πού ἐπίσης κατὰ κάποιον τρόπο σχετίζεται μὲ τὶς νεοελληνικὲς ἱστορικὲς σπουδές.

Μικρότερες ἐργασίες δημοσιεύονται στὰ περιοδικὰ καὶ στὶς ἐφημερίδες, καὶ ἀπὸ σοβαροὺς καὶ εἰδικευμένους ἐρευνητὲς καὶ ἀπὸ ἄλλους λόγιους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐρασιτέχνες τῆς στιγμῆς. Ἡ «Πανδώρα» ἐξακολούθησε νὰ ἐκδίδεται ὡς τὰ 1872. Γιά λίγο διάστημα ἐκδόθηκε ὁ «Φιλίστωρ» 1861-1862. Ἀπὸ τὸ 1863 ἀρχισε νὰ ἐκδίδεται τὸ «Πε-

ριοδικὸν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», πού ἔδωσε ἐξαιρετικὴ θέση στὴν ἱστορικὴ ὕλη. Ὁ Εἰρηναῖος Ἀσώπιος ἐξέδωσε τὴ «Χρυσολίδα» 1863-1866 καὶ ὕστερα τὸ «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον» 1867-1896. Ὁ Κουμανοῦδης διηύθυνε ἐπὶ δέκα χρόνια, 1872-1882, τὸ «Ἀθηναῖον». Τὸ 1865 οἱ ἀδελφοὶ Λάμπροι ἱδρυσαν τὸν «Φιλολογικὸν Σύλλογον Παρνασσόν» πού ὑπῆρξε τὸ πρῶτο σωματεῖο, ὅπου ἀκούστηκαν ἀνακοινώσεις μὲ νεοελληνικὰ ἱστορικὰ θέματα. Ἀπὸ τὸ 1877 ὡς τὸ 1895 ἐξέδωκε καὶ ὁμώνυμο περιοδικό. Ἀπὸ τὰ 1876 ἀρχισε νὰ ἐκδίδεται ἡ «Ἔστια». Σημαντικὴ συμβολὴ στὴν πρόοδο τῶν νεοελληνικῶν ἱστορικῶν σπουδῶν ἀποτελέσῃ ἡ ἐκδοσὴ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας», ὄργανου τῶν Πατριαρχείων, ἀπὸ τὸ 1880. Τὸ 1882 ὁ Παπαρηγόπουλος κ. ἄ. ἱδρυσαν τὴν «Ἱστορικὴ καὶ ἔθνομολογικὴ Ἐταιρεία» μὲ σκοπὸ τὴ συναγωγὴ ἱστορικοῦ ὕλικου καὶ τὴν περισυλλογὴ τῶν κειμηλίων τῆς νεώτερης ἐλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ Ἐταιρεία αὐτὴ ὑπῆρξε τὸ πρῶτο σωματεῖο, πού ἔβαλε γιὰ σκοπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τὰ 1883 ἀρχισε νὰ ἐκδίδῃ καὶ τὸ «Δελτίον», τὸ πρῶτο εἰδικὸ ἱστορικὸ περιοδικό. Ἀπὸ τὸ 1884 ὡς τὸ 1886 ἐκδόθηκε ἡ «Ἐβδομάς» τοῦ Καμπούρογλου.

Ὁ πρῶτος, πού κατ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀποπειράθηκε νὰ δώσῃ γενικώτερα ἱστορικὰ ἔργα εἶναι ὁ Σάθας. Ἀλλὰ φάνηκε ὅτι δὲν ἦταν συνθετικὴ διάνοια. Γράφοντας τὴ «Νεοελληνικὴ Φιλολογία», παραδέχτηκε παλιότερη γνώμη τοῦ Μουστοξύδη ὅτι «οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς δὲν δύνανται νὰ χορηγήσωσιν ὕλην εἰς γραμματολογικὴν ἱστορίαν, ἀλλ' εἰς βιογραφίας ἀνδρῶν», καὶ δὲν ἔκαμε τίποτ' ἄλλο παρά μίᾳ σειρᾷ ἀπὸ ξερὰ βιογραφικὰ σχεδιάσματα μὲ κατάλογο τῶν ἔργων διαφόρων συγγραφέων κατὰ χρονολογικὴ τάξη. Καθόλου δὲν τὸν ἀπασχόλησε ἡ ἀναζήτησις τῶν σχέσεων καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιδράσεων, τῶν γραμμῶν τῆς ἐξέλιξης, τῆς γενικότερης πλαισιώσεως. Ἐπακολούθησε τὸ ἄλλο, ἀπὸ τὴ φύση του πιὸ γενικὸ ἔργο «Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς». Εἶδαμε ὅτι κοινὸς τόπος εἶχε πιά καταστήσει ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Ἕλλητισμὸς παρέμεινε κατὰ τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς τουρκοκρατίας χωρὶς καμμιά ἀντίδραση κ' ἐπομένως χωρὶς πραγματικὴ ἱστορία. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἱκανοποιούνταν μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη. Εἶδαμε μάλιστα πὼς ὁ Ζαμπέλιος εἶχε κιόλας ἐκφράσει τὶς ἀντιρρήσεις του. Γενικὴ ἦταν ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ Ἕλλητισμὸς ὑπέκυψε, ἀλλὰ πάντοτε, ὅποτε μπόρεσε, σήκωσε τὰ δπλα. Τὴν κοινὴ αὐτὴ πεποίθησις ὁ Σάθας τὴν εἶδε νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς πηγές, πού τότε μελετοῦσε. Ἔτσι ὁ Σάθας, ὁ πρῶτος ἐρευνητῆς, πού ἀσχολήθηκε μὲ πρωτοτυπία μὲ τὸ ὕλικό τῆς τουρκοκρατίας,

πολύ καλογραμμένο, ανεξάρτητα βέβαια από τ' αναπόφευκτα για την εποχή έκλειψη λάθη. Σ' αυτό ο Bartholdy δέν παρουσιάζει γενικές απόψεις και ακολουθεί μιὰ καθαρά άφηγηματική γραμμή: Ἡ ἐπανά-

(*Ακολουθεῖ)

σταση ἐπίσης ἐκτίθεται ἀπλά και χωρίς ἀναζητήσεις. Τό ἴδιο και ἡ σύντομη μετεπαναστατική ἐποχή.

Τόν Mendelsohn-Bartholdy μετέφρασε ὁ Ἄγγελος Βλάχος, Ἀθήνα 1872-1876.

ΜΙΧΑΗΛ Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΙ ΠΡΩΤΕΪΣ

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ (*)

Συνεχίζομε με τό ἐνδέκατο σημεῖωμα τοῦτο τήν ἐξέτασι τοῦ μορίου νά, πού ὡς τώρα εἶδαμε ἐφτά σημασίες του.

8) Χρησιμοποιεῖται τό νά με σημασία δυνατική, ἤτοι με τή σημασία τῆς φράσεως: ἐνδέχεται νά, ἢ τῶν φράσεων: μπορῶ νά, μπορείς νά κλπ., ἢ (άν ἡ πράξις ἀναφέρεται στό παρελθόν) μπορούσα νά, μπορούσες νά, κλπ. Ἄς νά τό πῆ στό σπῆτι του; Μπα! τό πολύ πολύ νά τό πῆ στήν ἀδερφή του (= ἐνδέχεται νά τό πῆ) Ἰλιγγ, 27. Τά πρώτα μου βήματα, νά πῆς, στό νερό τά ἔκαμα (= μπορείς νά πῆς) Λπ, 4. Παράβαλε και Καισάριον Δαπόντε (Κμπ, 44) μακρὺς ἦτον ὡς τό βεργίν, λυγνός ὡς τό καλάμιν ἢ μέση του, νά ἔλεγες, ὠραῖον δαχτυλίδιν (= μπορούσες νά πῆς).

Ἔτσι χρησιμοποιεῖται συνήθως τό νά σέ ἐρωτηματικές προτάσεις μερικῆς ἀγνοίας. Ἔσὺ γιατί δέ μίλησες; Τί νά ἔλεγα; (= τί μπορούσα νά πῶ;). Ἐπρεπε νά εἶσαι μασκέ. Ποῦ νά βρῖσκαμε τό κοστοῦμι; (= πού μπορούσαμε νά βροῦμε κλπ.) Ἰλιγγ, 37.

Σημ. Τό νά αὐτό μπορούσε νά προέλθη ἀπ' τό ἀπορηματικό νά (τεῦχ. «Ν. Ἐστίας» 375), πού σέ ἐρωτήσεις μερικῆς ἀγνοίας χρωματίζεται συνήθως με τήν ἔννοια τοῦ δυνατοῦ π. χ. τί νά κάμω; (= τί μπορῶ νά κλπ.). πῶς νά πάω με τέτοιον καιρό; (= πῶς μπορῶ νά πάω;).

Ἐδῶ ἀνήκει και τό νά, ὅπου στή φράσι νά ἰδῆς (νά ἰδῆτε) ἔχει πολλές φορές σημασία μελλοντική (= θά). Τώρα νά ῥθῆ ὁ μπαμπᾶς σου και νά ἰδῆς ἐσὺ τί θά σοῦ κάμη! (= και θά ἰδῆς) Τρ, 135.

9) Χρησιμοποιεῖται τό νά με σημασία παραχωρητική, ἤτοι με τή σημασία τοῦ: και

νά, κι' ἄν (ἀκόμη), ἔτσι κι' ἄν, κι' ἄν πρόκειται νά (παραχωρητικό νά). Ὁ κόρακας νά ἀσπρίση, αὐτό θά γίνεται (= και νά ἀσπρίση ὁ κ. — κι' ἄν ἀκόμη ἀσπρίση ὁ κ.) ΖΠ, 90. Δέν τόν ἔπαρνα, νά μοῦ χαρίζανε τόν οὐρανὸ με τᾶστρα [(= κι' ἄν ἀκόμη μοῦ χ.) Ππδ. Α', 16.

Σημ. Τό παραχωρητικό αὐτό νά προήλθε ἀπ' τό ὑποθετικό νά (τεῦχ. «Ν. Ἐστίας» 376), ὅπως μπορεί νά τό παρατήρηση κανεῖς σέ ὄλα τά σχετικά παραδείγματα, και τίς περισσότερες φορές ἔχει προστά του και τό ἐνδοτικό και, π.χ. Και νά με παρακαλέση δέ θά τό κάμω.

10) Χρησιμοποιεῖται τό νά με σημασία εἰδικοῦ συνδέσμου, ἤτοι με τή σημασία τοῦ (εἰδικοῦ) πῶς ἢ ὅτι (εἰδικό νά). Ἔτσι χρησιμοποιεῖται τό νά ὑστερ' ἀπό ὀρισμένα μόνο ρήματα, ὅπως τό: λέω, (δέν) πιστεύω, (δέν) θυμοῦμαι, (δέν) φαντάζομαι, (δέν) ξέρω, κ. ἄ. τ., ὅταν πρόκειται για κάτι ἀμφίβολο και ἀμφισβητήσιμο Ἄς νά τό πῆ στό σπῆτι του; (= ἔχεις τήν ἰδέα ὅτι θά τό πῆ;) Ἰλιγγ, 27. δέ θυμοῦμαι νά τό εἶπα αὐτό (= ὅτι τό εἶπα—ἀλλά ἴσως τό εἶπα). δέν ξέρομε νά ἔχη δῶ πάνω τίποτ' ἀρχαῖα (πῶς ἔχει—ἀλλά ἴσως ἔχει) Ἐρσ, 198. δέν ὑπάρχει παράδειγμα νά στάθηκε πολύ στό ἴδιο μέρος (= ὅτι στάθηκε) ΖΠ, 110.

Σημ. Τό νά αὐτό προήλθε ἀπ' τό ἀπλό βουλευτικό νά (τεῦχ. «Ν. Ἐστίας» 372), πού εἰσάγει προτάσεις, οἱ ὁποῖες χρησιμεύουν ὡς ὑποκείμενο ἀπροσώπων ρημάτων, σάν τό φαίνεται, μοιάζει και ἄλλα παρόμοια, πού ἔχουν μέσα τους τήν ἔννοια τῆς ἀβεβαιότητος και τῆς ἀμφιβολίας π.χ. Μιὰ ἄλλη κατηγορία ποιημάτων ἐκ πρώτης ὄψεως μοιάζει νά ἔρχεται σέ ἀντίθεσι με τήν πρώτη (= φαίνεται νά ἔρχεται—φαίνεται πῶς ἔρχεται) Κμπ, 260.

(*) Βλ. τεῦχος 376.

ΑΧΙΛΛ. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ